

Jacob Olie Jr., een beminnelijke alleskunner

De eerste autochromes (vroegere kleurenfoto's op glasplaat) die in de stad Utrecht gemaakt zijn, dateren uit de periode 1909-1932. De fotograaf was de scheikundige Jacob Olie Jr., van oorsprong een Amsterdammer. Hij kwam in 1909 met zijn vrouw Tine Reeders en zus Aagje Olie aan het Wilhelminapark wonen. De autochromes geven een uniek beeld van het huiselijk leven daar en van Utrecht en Nederland in het eerste kwart van de vorige eeuw.

Jantine Bloemhof studeerde biologie. Zij deed onderzoek naar het klein zegel in de provincie Utrecht (1625-1806) en schrijft een boek over de families Mooij en Olie (1786-1975).

Jacob Olie Jr. (1879-1955) was de oudste zoon van de bekende Amsterdamse amateurfotograaf Jacob Olie Jbz. (1934-1905). Na zijn pensionering als directeur van de Eerste Ambachtsschool in 1890 trok Jacob senior er graag met zijn camera op uit, vaak in gezelschap van een of meer van zijn kinderen Jacob, Jan, Aagje en Willem. Zij poseerden dikwijls voor hun vader ter verlevendiging van de compositie van diens zwart-witfoto's. De liefde voor de fotografie van Jacob Olie Jbz. zou overgaan op zijn oudste zoon. Jacob Olie Jr. volgde de vijfjarige hbs, studeerde scheikunde aan de Universiteit van Amsterdam en promoveerde in 1907. Niet lang daarna werd hij aan de Universiteit van Utrecht assistent van hoogleraar scheikunde Ernst Cohen. Samen met zijn zus Aagje Olie (1884-1975) kocht hij het nieuwe huis Wilhelminapark 47 met geld dat ze van hun vader hadden geërfd. Na Jacobs huwelijk met pianolerares Tine Reeders (1885-1950) in april 1909 verhuisde het kersverse echtpaar samen met Aagje naar Utrecht. Al na een week hadden ze een inwonende dienstbode en enkele maanden later kwam de ongeveer zevenjarige Fifi Kwast (1902-1991) uit Amsterdam bij hen wonen. Fifi (later Fiep) kwam uit een zeer muzikale Amsterdamse familie en werd de pleegdochter van Jacob en Tine, die zelf geen kinderen kregen. Al snel na de verhuizing maakte Olie zijn eerste autochromes.

Autochrome-fotografie

Jacob Olie Jbz. maakte duizenden zwart-witfoto's, zijn zoon Jacob interesseerde zich voor de voortgang in de kleurenfotografie. Hij gaf in zijn verzamelreferaat *Direkte kleurenfotografie* (1906) een overzicht van de stand van zaken op dat moment. Het jaar daarop begon de Lumière-fabriek in het Franse Lyon met de productie van glasplaten voor het maken van kleurenopnames die autochromes ('zelfkleurend') werden genoemd. Oranje, violet en groen gekleurde zetmeelkorrels met een doorsnede van 0,015 millimeter zorgden voor de kleuren, een zwart-witlaag voor de lichtgevoeligheid. Autochromes konden met een gewone camera worden gemaakt, waarbij één opname volstond. Wel moest de plaathouder aangepast worden omdat de autochrome-platen wat dikker waren dan die voor zwart-witnegatieven. Gebruik van een geelfilter voorkwam dat de foto te blauw werd.

'Men [heeft] hier inderdaad te doen met een procédé dat alle vroegere verre overtreft. Een rijkdom van kleuren straalt u tegen, de natuur wordt getrouwelijk weergegeven! Geen harde overgangen, alles is in harmonie,

< Karikatuur van Jacob Olie Jr. door Jo Spier, 1923.

GRAFIEKCOLLECTIE RENÉ SMID

> Pleegdochter Fifi Kwast in haar slaapkamer, 1909-1910.

JACOB OLIE JR., RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

✓ Tine Reeders, een onbekend meisje en Fifi Kwast met links achter hen Wilhelminapark 47, 1912.

JACOB OLIE JR., RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

zoals 't oog de werkelijkheid ziet', zo stond in het geïllustreerde tijdschrift *Op de hoogte* van september 1907. Die kleuren waren zacht, deels door het procédé, maar ook omdat felle kleuren vulgair gevonden werden. Autochromes werden meestal bekeken door ze tegen het licht te houden, maar ook met viewers of projectoren. In kranten werd wel geadverteerd voor 'autochrom-projectie-lezingen'. Het maken van autochromes was een dure liefhebberij die werd beoefend door bemiddelde amateurfotografen die de platen zelf ontwikkelden. Omdat de belichtingstijd minimaal één tot twee seconden bedroeg, werd de camera op een statief gezet. Geportretteerden, en niet alleen de kinderen, vergaten weleens om niet te bewegen.

< Zelfportret met Tine Reeders voor de spiegel, die voor de foto versierd is met bloemen, 1913.

JACOB OLIE JR., RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

✓ Zonsondergang boven Utrecht met links de Domtoren en in het midden een telefoonpaal, zonder jaar.

JACOB OLIE JR., RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

> Tine Reeders (links) in de voorkamer met een onbekende vrouw, 1913.

JACOB OLIE JR., RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

↘ Jacob Olie in de woonkamer met zijn vrouw Tine Reeders (links van hem) en vriendinnen, 1909.

JACOB OLIE JR., RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

Veeartsenijschool en mobilisatie

Fotografie was voor Jacob Olie een vrijetijdsbesteding. Hij werkte van 1912 tot 1916 op de Rijks Veeartsenijschool, de voorloper van de huidige faculteit Diergeneeskunde. Eerst was zijn functie assistent, daarna conservator-assistent. Olie werd lid van het Genootschap ter bevordering van Natuur-, Genees- en Heelkunde. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij van 1 augustus 1914 tot 20 november 1915 gemobiliseerd. Hij begon als reserve-sergeant bij de Infanterie, maar werd al snel bij de verbindingstroepen geplaatst, waar hij veel over radiotelegrafie leerde. Olie hield van techniek en volgde de ontwikkelingen in de radiotelegrafie. Hij bedacht zelf een apparaat om morsecode te leren decoderen en verwierf twee octrooien voor verbeteringen aan de radio-goniometer. Natuurlijk werd hij lid van de Nederlandsche Vereeniging voor Radiotelegrafie (voor amateurs) en hij las hun met veel schema's geïllustreerde blad *Radio-Nieuws*. In 1920 werd hij een van de eerste leden van het Nederlandsch Radio Genootschap (voor professionals), dat een blad uitgaf met uitgebreide wiskundige formules. Olie zette zijn technisch talent ook anderszins in. Zijn vrouw Tine gaf pianoles aan blinden en wist van hun

Olie maakte autochromes in de jaren 1909-1914 en 1922-1932. Gedurende de Eerste Wereldoorlog en de jaren daarop waren autochrome-platen niet of nauwelijks verkrijgbaar. De autochromes uit 1909 van de woonkamer en Fifi's slaapkamer waren de eerste van een lange reeks die Olie maakte in Utrecht, Nederland en enkele Europese landen. Helaas zijn de meeste opnames ongedateerd en ook is de locatie lang niet altijd bekend. Op ongeveer een zesde van de autochromes poseren Jacob zelf, Tine, Aagje, Fifi/Fiep of gasten in of nabij hun huis. Binnenfoto's nam Olie ter bekorting van de belichtingstijd meestal bij zonnig weer in de serre of bij een raam. Het merendeel van de autochromes betreft buitenopnames waarbij zijn onderwerpkeuze toont dat hij, net als zijn vader, plezier had in het fotograferen. Terwijl de laatste veel oog had voor stedelijke bebouwing en bedrijvigheid, fotografeerde de zoon graag in parken en buitengebieden. Hij legde bomen vol bloesem vast en 33 (!) zonsondergangen in binnen- en buitenland. Op foto's genomen buiten de stad Utrecht of in het buitenland verlevendigt Tine vaak het beeld, net zoals de vier kinderen van Olie Jbz. de foto's van hun vader dikwijls wat extra's gaven. Uit later tijd stammen vier autochrome zelfportretten waarop Olie, inmiddels grijs geworden, in zijn zonnige serre zit met op schoot een fotoalbum. In de periode 1932-1935 werd de productie van autochrome-platen gestaakt omdat er praktischere alternatieven op de markt kwamen.

behoefte aan een schrijfmachine waarmee zij zonder veel oefening gewone tekst konden tikken. Jacob meende dat een dergelijke machine zou moeten voldoen aan de eisen 'eenvoud, sterkte en billijke prijs'. Met dat uitgangspunt ontwierp hij in 1916 een aanpassing van de betaalbare Mignon 2 AEG-schrijfmachine. In de jaren 1920-1925 ontwikkelde hij met hulp van Johannes van Don, mechanicus bij de Rijksmunt, en Willem Créman, een blinde oud-leerling van Tine, een apparaat dat de naam braillehectograaf kreeg. Hiermee kon brailletekst of -muziek in zinkplaten aangebracht worden en daarna zo vaak als gewenst in papier geperst.

'En hoe bent u daartoe gekomen? Is 't niet verbazend moeilijk?'
'Ach, men moet daar in groeien. Eerst, als je begint, dan neem je een reuzentaak op je, bijna zonder 't zelf te weten, hoe groot en hoe ingewikkeld dikwijls.'
'Wát is nu bijvoorbeeld héél erg moeilijk bij het klavieronderwijs aan blinden?'
'Nu, een van de allergrootste moeilijkheden is natuurlijk wel, om te maken, dat de blinden "trefzeker" worden. Maar geloof u mij vrij, dát is iets, wat ook zienden niet zoo gemakkelijk valt.'

Huis vol muziek

Tine Olie-Reeders had pianolessen gevolgd bij de hoog aangeschreven Ary Belinfante (1870-1924), die ook de blinde pianist Everhard Beverwijk (1885-1929) vijf jaar lang als leerling had. Vanaf september 1909 gaf Tine zelf piano- en theorieles in haar geboorteplaats Amsterdam en woonplaats Utrecht. In 1910 bood ze in beide steden de 'Volledige opleiding voor akte lager en middelbaar Ned. Toonk. Vereeniging' aan. Vanaf september 1912 gaf ze alleen in Utrecht les. Waarschijnlijk geïnspireerd door Belinfante, gaf Tine piano- en muziekles aan ziende én blinde leerlingen. Een van die laatsten was Anna Maria (An) Frank (1890-na 1939) die in 1909 voor haar examen piano slaagde 'met den hoogsten graad', waarbij werd opgemerkt dat 'in het land der zienden de blinde koningin bleek te zijn.'
Tine zette haar leerlingen aan tot een hoog spelniveau door haar bevoegdheid voor muziek en de levendige manier waarop zij les gaf. In 1925 interviewde pianiste, organiste, dirigente en componiste Anna Lambrechts-Vos (1876-1932) Tine over haar lessen aan blinde leerlingen:

'Hoe vindt u dat nu wel, om blinden voor muziek op te leiden?'
'Heerlijk', klonk 't onmiddellijk en met overtuiging.

< Aagje Olie in Zwiggelte bij Westerbork, 1909-1914.

JACOB OLIE JR., RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

└ De Volendammer visser Kees Kes, zijn vrouw Aaltje Tol en hun kinderen Neeltje, Grietje, Hans en Cornelis, circa 1923.

JACOB OLIE JR., RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

> Tine Reeders, Fiep Kwast, en Aagje Olie in de serre, 1922.

JACOB OLIE JR., RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

> Zelfportret in de serre, 1922-1932.

JACOB OLIE JR., RIJKSMUSEUM AMSTERDAM

met 'haar mooi getimbreerd, groot en omvangrijk geluid, dat - ofschoon sopraan - in het lagere register een prachtige altkleur heeft'.

Visserij-proefstation

Jacob Olie was inmiddels directeur van het Nederlandsche Visscherij Proefstation. Dat was in 1912 begonnen met een laboratorium in Katwijk aan Zee. Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog liepen de activiteiten sterk terug en kwamen in 1916 min of meer stil te liggen. Olie werd na zijn demobilisatie gevraagd om directeur te worden. Waarom juist hij geschikt bevonden werd voor die functie is onbekend. Zijn scheikundige achtergrond zal een pré geweest zijn, mogelijk speelden ook zijn daadkracht, intelligentie en aimabele aard mee.

Begin 1917 verhuisde het proefstation uit praktische overwegingen naar Utrecht met zijn vele laboratoria en uitgebreide universiteitsbibliotheek. Ook kende Olie de scheikunde-faculteit goed en het was natuurlijk handig dat hij zelf in Utrecht woonde. Het proefstation begon in het administratiegebouw van het slachthuis aan de Amsterdamsestraatweg, verhuisde in 1922 naar het Sterrenbos en in 1932 naar Maliebaan 103. Het deed onderzoek naar 'visscherijbenodigdheden' voor onder meer touwslagerijen, taanderijen en scheepsbouwbedrijven. Zo onderzocht het proefstation hoe visnetten met taan geconserveerd konden worden tegen rot en bepaalde het de breekkracht van touw. Olie ontving op zijn proefstation buitenlandse bezoeken; zelf reisde hij in 1923 naar Noorwegen, Zweden en Frankrijk en bezocht hij in 1934 Kopenhagen.

Olie woonde vergaderingen van visserijorganisaties bij en bezocht Nederlandse vissers in hun vissersplaatsen. Waarschijnlijk in 1923 maakte hij in Volendam een autochrome van visser Kees Kes (1885-1960) en zijn gezin. Kes was namens Volendam lid van de Zuiderzee-visscherijraad. Tekenaar Jo Spier moet Olie met zijn

Niet alleen Tine vulde het huis aan het Wilhelminapark met muziek. Toen haar schoonzus Aagje Olie van Amsterdam naar Utrecht verhuisde, was ze zanglerares. Over haar Utrechtse zangpraktijk is niet meer bekend dan dat ze de vorderingen van haar leerlingen nauwkeurig bijhield en zelfs geluidsopnamen van hun zang liet maken. Vier jaar nadat ze in Utrecht kwam wonen, vertrok Aagje opmerkelijk genoeg naar Zwiggelte bij Westerbork, waar haar jongste broer Willem Olie (1886-1962) een landbouwbedrijf had. In april 1913 gingen Aagje en Willem een vennootschap onder firma aan. Jacob Olie bezocht Zwiggelte meermaals. Hij maakte er tenminste zeven autochromes, waaronder een van een elegant geklede Aagje gezeten op een strobaal voor een decor van stromijten en landbouwmachines. Na Willems huwelijk met Johanna Bijlsma in april 1915 zal Aagje teruggegaan zijn naar Utrecht om daar weer zanglessen te geven. In 1925 zong ze tijdens een liefdadigheidsconcert met orgelbegeleiding in de Oude Kerk van Spaarndam

karakteristieke uiterlijk en uitgerust met een balgcamera in Volendam gezien hebben, want dat jaar tekende hij een karikatuur van de rossige fotograaf.

Nalatenschap

Jacob Olie Jr. was tot 1953 directeur van het proefstation en werd er daarna adviseur. Na zijn overlijden in 1955 beschreef de directie hem als een 'zeer beminnelijk mens met een groot gevoel voor humor' die met 'zijn kennis, doorzettingsvermogen en opofferingsgezindheid grote dingen heeft gedaan'. Zijn vrouw Tine Reeders was enkele jaren eerder al overleden. Zij was actief gebleven als piano- en muziklerares en had met enkele blinde leerlingen een particulier bezoek gebracht aan koningin Wilhelmina. Aan beider overlijden schonk het *Utrechtsch Nieuwsblad* aandacht. Hun pleegdochter Fiep Kwast is op latere leeftijd getrouwd. Zus Aagje Olie gaf tot op hoge leeftijd zangles en zorgde ervoor dat de familie-erfstukken waar Wilhelminapark 47 vol mee stond een goede bestemming kregen; veel ervan is in museumcollecties opgenomen. De bewaard gebleven autochromes van Jacob Olie Jr. zijn later terechtgekomen in de collecties van het Rijksmuseum (circa 250) en het Stadsarchief Amsterdam (15 stuks). Zoals de zwart-witfoto's van Jacob Olie Jbz. pas lang na diens dood werden ontdekt en vervolgens hogelijk gewaardeerd, gebeurde hetzelfde met de autochromes van zijn zoon. Hun kwaliteit varieert, sommige zijn weinig zeggend of wat flets van kleur, andere pakken verrassend goed uit. Zeker is dat senior van beide de betere fotograaf was. Desalniettemin behoort Jacob Olie Jr. tegenwoordig met Bernard Eilers, Jan Zeegers en Leendert Blok tot de bekendste autochrome-fotografen van Nederland.

Meer autochromes van Jacob Olie zijn te zien op de website van het Rijksmuseum, directe link via www.oud-utrecht.nl.

Bronnen en literatuur

- H.R. Kruyt, 'Dr. Jacob Olie 1879-1955', *Chemisch Weekblad* 1957, p. 9-10.
- J. Olie Jr., 'Het nieuwe laboratorium van het Visscherij-proefstation te Utrecht', *Nieuwe Vlaardingsche Courant*, 6 april 1923, p. 12-13.
- Hans Rooseboom, Ileen Montijn, *Nederland in kleur. The Netherlands in colour 1907-1935* (Amsterdam 2016).
- Laura Roscam Abbing, *Colour in the home, Autochromes by Jacob Olie Jr.* (Amsterdam 2013).
- Uittreksels van jaarverslagen van het Nederlandsche Visscherij-Proefstation in de *Nieuwe Vlaardingsche Courant*.
- Diverse krantenartikelen (onder meer *Utrechtsch Nieuwsblad*).
- Rijksmuseum, Rijksstudio, www.rijksmuseum.nl/nl/zoeken.

